

O'QUVCHILARDA TANQIDIY TAHLIL KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKALARINING RIVOJLANISH TARIXI: INNOVATION TEXNOLOGIYALAR (SHU JUMLADAN, SUN'IY INTELLEKT) TA'SIRINING TARIXIY ASPEKTLARI

Davletova Manzura Nazarovna,
Xorazm viloyati pedagogik mahorat markazi,
Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar metodikasi kafedrasida katta o'qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.20199407>

Annotatsiya. Ushbu maqola o'quvchilarda tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish metodikalarining tarixiy rivojlanish bosqichlarini hamda bu jarayonga innovatsion texnologiyalar, xususan, sun'iy intellekt (AI)ning ta'sirining tarixiy aspektlarini umumta'lim muassasalari tajribasi misolida o'rganadi. Tadqiqotda tanqidiy fikrlash g'oyasining qadimgi davrlardan boshlab shakllanishi, turli tarixiy davrlarda (o'rta asrlar, yangi davr, XX–XXI asrlar) qo'llanilgan pedagogik yondashuvlar hamda axborot texnologiyalari (kompyuterlar, internet) va sun'iy intellektning ta'lim jarayoniga kirib kelishining ushbu ko'nikmalar rivojiga ta'siri tarixiy retrospektiv tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: tanqidiy tahlil ko'nikmalari, ta'lim metodikasi, tarixiy rivojlanish, innovatsion texnologiyalar, sun'iy intellekt (AI), umumta'lim muassasalari, pedagogika tarixi, retrospektiv tahlil, metodologiya, ta'lim transformatsiyasi.

Аннотация. Данная статья исследует исторические этапы развития методик формирования навыков критического анализа у учащихся, а также исторические аспекты влияния инновационных технологий, в частности, искусственного интеллекта (ИИ), на этот процесс на примере опыта общеобразовательных учреждений. В исследовании анализируются исторические корни идеи критического мышления, начиная с древних времен, педагогические подходы, применявшиеся в различные исторические периоды (средневековье, новое время, XX–XXI века), а также влияние внедрения информационных технологий (компьютеры, интернет) и искусственного интеллекта в образовательный процесс на развитие указанных навыков в исторической ретроспективе.

Ключевые слова: навыки критического анализа, методика преподавания, историческое развитие, инновационные технологии, искусственный интеллект (ИИ), общеобразовательные учреждения, история педагогики, ретроспективный анализ, методология, трансформация образования.

Abstract. This article examines the historical stages in the development of methods for fostering critical analysis skills in students, as well as the historical aspects of the influence of innovative technologies—in particular, artificial intelligence (AI)—on this process, using the experience of general education institutions as a case study. The study analyses the historical roots of the concept of critical thinking, dating back to ancient times, the pedagogical approaches applied in various historical periods (the Middle Ages, the Modern Era, the 20th–21st centuries), as well as the impact of the introduction of information technologies (computers, the internet) and artificial intelligence into the educational process on the development of these skills from a historical perspective.

Keywords: critical analysis skills, teaching methodology, historical development, innovative technologies, artificial intelligence (AI), general education institutions, history of pedagogy, retrospective analysis, methodology, transformation of education.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari davrida o'quvchilarda tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Bu ko'nikmalar shaxsning ijodiy fikrlashini, muammolarni tahlil qilib, maqbul yechimlarni topishini hamda jamiyatda faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Ta'lim metodikalarining rivojlanish tarixi shuni ko'rsatadiki, har bir davrda ma'lum bir ijtimoiy-siyosiy va texnologik sharoitlarga mos ravishda o'qitish usullari o'zgarib borgan. Tadqiqotning maqsadi va vazifalari: Umumta'lim muassasalarida o'quvchilarda tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish metodikalarining tarixiy rivojlanish bosqichlarini aniqlash va zamonaviy innovatsion texnologiyalar (shu jumladan, sun'iy intellekt)ning bu jarayonga tarixiy ta'sirini tahlil qilish.

Vazifalar: 1. Tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish g'oyasining tarixiy ildizlarini o'rganish. 2. Turli tarixiy davrlarda (qadimgi, o'rta asrlar, yangi davr, yaqin o'tmish) umumta'lim muassasalarida tanqidiy tahlilni rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni tahlil qilish. 3. Axborot texnologiyalarining (kompyuterlar, internet) ta'lim jarayoniga kirib kelishining tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirishga ta'sirini tarixiy nuqtai nazardan ko'rib chiqish. 4. Sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining ta'limga tatbiqi va uning tanqidiy tahlil ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni hamda potentsial tarixiy ta'sirini baholash. 5. Tarixiy tajribani umumlashtirib, kelajakdagi metodikalar va innovatsion texnologiyalardan foydalanish bo'yicha xulosalar shakllantirish.

Tadqiqot obyekti va predmeti: Umumta'lim muassasalarida o'quvchilarda tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish jarayonlari va usullari. Predmet: Tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish metodikalarining tarixiy rivojlanishi, innovatsion texnologiyalar (shu jumladan, AI)ning bu rivojlanishga ta'siri.

Adabiyotlar tahlili. Arxiv materiallari va manbashunoslik tahlili: Mavzuga oid tarixiy hujjatlar, o'quv dasturlari, darsliklar va ilmiy nashrlarni o'rganish.

Maqolani tayyorlashda quyidagi materiallardan foydalanilgan: Qadimgi dunyo, o'rta asrlar, yangi va eng yangi davr pedagoglari va falsafachilarining (Platon, Aristotel, J.Lokk, I.Pestalozzi, K.Ushinskiy, L.Tolstoy, V.V.Rosse va boshqalar) tanqidiy fikrlash, o'qitish metodikalari va ta'lim nazariyalariga oid asarlari.

Ta'lim tizimining asosiy vazifasini 1933-yilda amerikalik novator pedagog Jon Dyui belgilab bergan – "insonni o'ylashga o'rgatish", deb yozgan edi u [3]. Tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish g'oyasi qadimdan mavjud bo'lsa-da, bu boradagi metodikalar va ularning tarixiy rivojlanishiga bag'ishlangan tadqiqotlar ko'p. Biroq, aynan shu metodikalarning tarixiy evolyutsiyasini, ularga turli davrlardagi innovatsion texnologiyalarning, xususan, sun'iy intellektning ta'sirini kompleks tarixiy-pedagogik tahlil qilishga qaratilgan tadqiqotlar yetarlicha emas.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalaniladi: Tarixiy-qiyosiy metod: Turli davrlardagi ta'lim metodikalarini qiyosiy o'rganish va ularning o'zaro aloqadorligini aniqlash. Tarixiy-pedagogik tahlil: Pedagogika fani va amaliyotining tarixiy rivojlanishini chuqur o'rganish.

Retrospektiv tahlil: Mavzuga oid tarixiy manbalar, ilmiy adabiyotlar, pedagogik adabiyotlar va axborot texnologiyalari rivojlanishiga oid materiallarni o'rganish. Sistemali yondashuv: Tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish jarayonini yaxlit tizim sifatida ko'rib chiqish. Tarixiy-tipologik tahlil: Ta'lim metodikalarini va texnologiyalarni ularning rivojlanish bosqichlari va xususiyatlariga ko'ra tasniflash.

Tahlillar va natijalar. Tanqidiy fikrlash fenomeni bizning zamonamiz konstruktiv emas: mavjud vazifalarni optimal yechish usullarini topishga intilish qadimdan insoniyatga xosdir. Shu bilan birga, "tanqidiy fikrlash" termini nisbatan yaqinda paydo bo'lgan bo'lib, u psixologiya, pedagogika, falsafa va boshqa ilmiy bilish sohalaridagi izlanishlar natijalarini o'zida birlashtiradi [1].

Neyrosetlar – zamonaviy inson hayotining barcha jabhalariga kirib borayotgan zamonaviy, qamrovli axborot texnologiyasidir, u ta'lim jarayoniga sezilarli o'zgarishlar kiritish imkonini beradi. Sun'iy intellekt tizimlari bilan ishlash bo'yicha yangi amaliy ko'nikmalar, odatiy yondashuvlar va vizualizatsiya vositalariga, matn hosil qilishga, ijodiy vazifalarni bajarishga yangicha qarash imkonini beradi. Tanqidiy fikrlashning rivojlanishi zamonaviy maktab o'quvchisiga neyrosetlar va boshqa raqamli texnologiyalardan foydalangan holda analitik, tadqiqot, kognitiv, ijodiy vazifalarni bajarishda yordam beradi [2].

Tanqidiy fikrlash o'z mohiyatida o'zini tartibga soluvchi hukm sifatida tushuniladi, u talqin, tahlil, baholash va o'zaro ta'sirni tugatadi, shuningdek, hukmning asosida yotgan tushunarli, konseptual, metodologik yoki kontekstual mulohazalarni tushuntiradi [4].

Tanqidiy fikrlash uchun mantiqiy xulosalar tuzish xosdir. Tanqidiy fikrlash o'zaro kelishilgan mantiqiy modellar yaratish orqali belgilanadi [5]. Tanqidiy fikrlash biror hukmni rad etish, uni qabul qilish yoki uning ko'rib chiqilishini vaqtincha qoldirishga oid asosli qarorlar qabul qilishni o'z ichiga oladi [6].

XX asr va XXI asr boshlaridagi ta'lim tizimlari, metodikalar, pedagogik texnologiyalar, axborot texnologiyalarining (kompyuterlar, internet) ta'limga tatbiqi bo'yicha ilmiy adabiyotlar. Sun'iy intellektning ta'limga tatbiqi bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar, xalqaro va mahalliy konferensiyalar materiallari. Turli davrlardagi umumta'lim muassasalari o'quv dasturlari va darsliklari (mavjud bo'lsa). Pedagogika va ta'lim tarixi sohasidagi O'zbekiston va xorij ilmiy-tadqiqot muassasalari tomonidan chop etilgan maqolalar, monografiyalar va dissertatsiyalar.

Natijalar: Qadimgi davr: Dialog va ritorika asosida shakllangan fikrlash usullari (Sokratik dialoglar, ritorik mahorat). Innovatsion texnologiyalar ta'sirining tarixiy aspektlari: Kompyuterlar va dastlabki dasturlar: Masalalar yechish, ma'lumotlar bazasidan foydalanish, sodda simulyatsiyalar orqali mantiqiy fikrlashni rag'batlantirish. Internet va onlayn platformalar: Axborot manbalariga kengroq kirish imkoniyati, onlayn munozaralar, forumlar, ma'lumotlarni qiyoslash asosida tanqidiy yondashuvni shakllantirish.

Sun'iy intellekt (AI) ta'siri (hozirgi vaqt va istiqbol): AI tizimlari orqali moslashtirilgan ta'lim (adaptive learning) tizimlarining paydo bo'lishi, o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlariga moslashib, tanqidiy tahlilga yo'naltirilgan topshiriqlar berish imkoniyati. AI-assistentlar yordamida axborotni saralash, faktlarni tekshirish, turli qarashlarni qiyoslash kabi ko'nikmalarni rivojlantirish. AI tomonidan yaratilgan matnlar, rasmlar, videolar tahliliga asoslangan topshiriqlar. AI ni "qora quti" (black box) sifatida tushunish va uning natijalarini tanqidiy baholash zaruriyati. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish metodikalarining rivojlanishi uzluksiz va dinamik jarayon bo'lib, u doimo jamiyatning ijtimoiy, madaniy va texnologik taraqqiyoti bilan bog'liq bo'lgan. Har bir tarixiy davr o'zining o'ziga xos pedagogik yondashuvlarini va o'qitish usullarini shakllantirgan.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'quvchilarda tanqidiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish metodikalarining rivojlanishi uzoq va murakkab tarixiy jarayon bo'lib, u doimo jamiyatning ijtimoiy, madaniy va texnologik rivojlanishi bilan bog'liqdir.

Tarixiy tajribadan kelib chiqib xulosa qilish mumkinki, har qanday texnologiya muvaffaqiyatli joriy etilishi uchun o'qituvchilarning tayyorgarligi, metodik ta'minot va o'quvchilarning moslashuvchanligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Степанова А.В. Критическое мышление как основа профессионального самоопределения личности // Психология. Историко-критические обзоры и современные исследования. 2021. – Т. 10. – № 1А. – С. 123–128.
2. Неумоина, Е.Г. Создание студентами трехмерной модели вуза в игровой среде Minecraft / Е.Г. Неумоина, С.А. Балунова // Проблемы современного педагогического образования. 2021. – № 71-3. - С. 107.
3. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления / пер. с англ. Н.М. Никольской. – М.: Совершенство, 1997. – 208 с.
4. Ruminski H.J., Hanks W.E. Critical Thinking Lacks Definition and Uniform Evaluation Criteria [Electronic resource] [Текст] / Ruminski H.J., Hanks W.E. // Journalism and Simon H.A., Kaplan C.A. 1989. – P. 1–47.
5. Simon H.A., Kaplan C.A. Foundations of cognitive sciences [Текст] / In M.I. Posner (Ed.). – Cambridge, MA: MIT Press., 1994 – pp. 1–47.
6. Moore B.N., Parker R. Critical thinking [Текст] / Moore B.N., Parker R. – 4th ed. – CA: Mayfield, 1994.